

نگاهی به هنر ملی تولید فرش در گفت و گو با مجید محمدی اکبری

فرش هزار نقش ایران تقلیدناپذیر است

گفت‌وگو

از دیرباز در منزل همه ما ایرانیان یک قالی و یا یک تخته فرش وجود داشته است. فرش و یا تابلوفرش زینت بخش منازل ما ایرانیان است و تولید این هنر ملی از ابتدا در دست هنرمندان ایرانی بوده و کماکان نیز هست، اما چندی است کشورهایی مانند چین و ترکیه با تقلید و کپی زدن از نقوش، الگوها و طرح‌های اصیل ایرانی به این بازار ورود کرده و آن را دستخوش تغییراتی کرده‌اند. در این بین، اما همچنان هنر و صنعت فرش ایرانی و هنرمندان کشورمان در این حوزه هنری، حرف اول و آخر را در بازارهای جهانی می‌زنند؛ هنری که از طرح‌ها و نقوش رنگارنگ که برخاسته از هنر و فرهنگ اصیل ایرانی است، سرچشمه می‌گیرد. در این شماره از آتینو با استاد «مجید محمدی اکبری» از هنرمندان پیشکسوت هنر فرشبافی کشورمان که در زمینه تولید فرش، چهره‌ای جهانی به شمار می‌روند و در سال ۱۳۹۰ موفق به دریافت درجه ۲ هنری از وزارت ارشاداسلامی شده است و همچنین طراح و بافنده قالی‌های نفیس تبریز به گفت‌وگو نشستیم تا از این هنر اصیل کشورمان برای مان سخن بگوید. گفت‌وگوی ما را ادامه بخوائید.

آرامش

نویسنده: آلن دوباتن

مترجم: محمد کریمی

ناشر: نشر کتابسرای نیک

سال نشر: ۱۳۹۷

کسی را می‌شناسید که دغدغه آرامش نداشته باشد؟ مسأله از همین جا آغاز می‌شود. دغدغه و آرامش دو مفهوم متناقض هستند. وقتی دغدغه دارید، دیگر آرامش ندارید؛ به همین سادگی. نکته اینجااست که تقلا می‌کنیم آرام باشیم! شاید مضحک به نظر برسد اما این کاری است که همواره می‌کنیم و شاید سال‌ها طول کشد تا بفهمیم کجای کار می‌لنگد. تحلیل «دوباتن» از آرامش اینگونه است: «شما را به نگرستن مجدد در خواسته‌های تان وامی‌دارد به این امید که خود این تناقض را در یابید و صورت مسأله را عوض کنید. آنگاه به جای اینکه بپرسید چه کنم تا آرام باشم، می‌پرسید چه چیزی آرامش‌ام را مختل می‌کند. تانادانی چه چیز آرامش‌ات را مختل کرده، چگونه می‌توانی برای آن کاری کنی؟» وی با نگاهی به سه حیطه روابط صمیمانه، روابط اجتماعی و شغل، به دنبال یافتن دلایل اضطراب‌های رایج انسان مدرن است. اینکه در چه زمینه‌هایی آرامش نداریم، چرا نداریم و حالا چه می‌توان کرد. بسیاری تلاش کرده‌اند، راهکاری برای اضطراب ارائه کنند. حتماً شما هم در زندگی خود با برخی از این راهکارها آشنا بودید و آن بهره برده‌اید. پس کتاب آرامش قرار است چه مطلب جدیدی عرضه کند؟ دوباتن ادعا ندارد آنچه که می‌گوید کشف خودش است، شاید فقط تلاش کرده تکه‌هایی را از اینجوا و آنجا آنچنان هنرمندانه کنار هم بچیند که انگار سازه‌ای است. نو، هر چند که مانند پژوهشگری متعهد به منابع‌اش اشاره می‌کند، اما این از لذت خواندن روایت ساده و دلنشین او نمی‌کاهد. کتاب با بیان مخالفت ضمنی نویسنده با برخی تحلیل‌ها درباره اضطراب شروع می‌شود. بعضی می‌گویند اضطراب چیز مهمی نیست از آن بگذر و به آن بی‌محلی کن. روش‌هایی وجود دارد که فراموش کنی. برخی دیگر معتقدند اضطراب آغاز روان‌رنجوری است، شروع اختلالات روانی، آنجا که از دست توبه تنهایی کاری بر نمی‌آید و نیاز به مشاوره و روان‌درمانی داری. فراوانی کتاب‌های خودآموز روانشناسی در بازار و گرمی بازار کار گاه‌های حضوری و مجازی روانشناسی به خوبی نشان‌دهنده رونق دورویکرد ذکر شده است.

اعظم‌زنگی

روزنامه‌نگار

فرش ایران همواره؛ چه در داخل و چه خارج از کشور، طرفداران و مشتاقان خاص خود را در سرتاسر جهان داشته و کماکان نیز دارد. در نظر داشته باشید، مردم جهان همواره گوهر اصل را از بدل تشخیص می‌دهند و فرش ایرانی همواره بر تارک صنایع دستی جهان درخشیده و همچنان خواهد

از سابقه ورود خود به این هنر و همچنین آثار تولیدی خود بگویید.

من متولد شهر تبریز هستم و حدود ۵۰ سال است که در مورد طرح‌ها و تلفیق رنگ‌ها و همچنین انواع سبک‌ها و طرح‌هایی اصیل ایرانی که در نقاط مختلف ایران توسط هنرمندان فرش‌باف زده و به کار برده می‌شود، تحقیق و تدریس می‌کنم. همچنین من با اتحادیه تولیدکنندگان فرش همکاری نزدیک و گسترده‌ای داشته‌ام. کلاس‌های تدریس طراحی و رنگ‌آمیزی و بافت فرش با دانشجویان و هنرجویان بسیاری در واحد طراحی در دانشگاه‌های مختلف در سطح کشور داشته‌ام؛ مانند دانشگاه ال‌زهر(س)، دانشگاه هنر اصفهان، دانشگاه علمی- کاربردی و کمیته امداد حضرت امام خمینی (ره). در سال ۱۳۷۸ نیز مجوز تأسیس آموزشگاه طراحی فرش را از سازمان فنی‌وحرفه‌ای کرج اخذ کردم که از آن به عنوان اولین آموزشگاه طراحی فرش در ایران یاد می‌شود.

به نظر شما، چرا کشور ما بین کشورهای دیگر در زمینه هنر تولید فرش سرآمد است؟ ریشه این موضوع به چه زمانی و کجا بازمی‌گردد؟

ببینید این موضوع برمی‌گردد به فرهنگ و حس زیبایی‌شناسانه یک قوم یا ملت که نه طی دهه‌ها بلکه طی هزاران سال و به مرور زمان شکل گرفته و طی هر دوره کامل تر شده و به نسل‌های بعد منتقل شده است؛ آنان نیز با کمی تغییر آن را به نسل بعد از خود انتقال داده‌اند. البته ما نباید هنر ملی مان را فقط مختص قالیبافی بدانیم بلکه این موضوع در سایر شاخه‌های هنری نیز مصداقی بارز دارد. در نظر داشته باشید هنر فرش مانند ساخت یک مجسمه نیست که فقط یک هنرمند تراشکار آن را انجام دهد بلکه فرش ترکیبی از رنگ‌ها و نقوش مختلف است و از مواد ابتدایی مانند پشم، الیاف طبیعی نخ و یا پشم و با استفاده از رنگ‌هایی کاملاً طبیعی که از ریشه درختان و یا سایر مواد طبیعی موجود در طبیعت به دست می‌آید، ساخته می‌شود. جالب است بدانید از گذشته‌های دور تا به امروز این مواد با همان مترتال و ترکیب که در گذشته به کار گرفته می‌شد، امروز نیز به کار برده می‌شود و تغییر چندانی نکرده است.

از تنوع فرش ایرانی برای مان بگویید. به نظر شما چرا اعدای برای انتخاب و خرید فرش مورد علاقه خود به دنبال طرح‌هایی ویژه و تولید فرش‌هایی در شهرهایی خاص هستند؟

به دلیل تنوع بالایی که طرح‌ها و انتخاب رنگ‌ها در هنر فرش‌بافی در کشورمان وجود دارد و همچنین برخی شهرها که دارای طرح‌هایی مختص به خود هستند، برخی علاقه‌مند به خرید طرح‌هایی خاص هستند که فقط مختص آن شهر و منطقه است. اما در کل به دلیل مواد به کارفته، فقط این موضوع در طرح اصلی فرش و همچنین انتخاب رنگ تم و زمینه فرش مهم است. البته ذکر این موضوع نیز لازم است که هنرمندان فرش دستباف هر منطقه و هر شهر از کشورمان که در زمینه هنر فرش‌بافی دارای سابقه طولانی هستند، یک نوع رج را به کار می‌برند

که از دیرباز مختص به همانجا بوده است.

لطفاً برای خوانندگان ما کمی از اصطلاحات هنر فرش‌بافی بگویید. در هنر فرش‌بافی منظور از رج، تار و پود و چله چیست؟

برای تعریف مفهوم «رج» ابتدا بهتر است مفهوم «ذرع» را بدانیم. ذرع یک نوع واحد اندازه‌گیری در طول است. به عنوان مثال، در هنر فرش‌بافی ایرانی در دو شهر اصفهان و تبریز هر ذرع را معادل ۱۰۴ و ۱۱۲ سانتیمتر در نظر می‌گیرند. برای محاسبه رج فرش ابتدا باید این عدد را به عدد ۱۶ تقسیم کرد. به عبارت دیگر، رج فرش یک شانزدهم ذرع محاسبه می‌شود. به این ترتیب رج فرش در دو مقدار ۶/۵ سانتیمتر و ۷ سانتیمتر بر اساس ذرع اصفهان و تبریز به دست می‌آید. واحد اندازه‌گیری طول فرش ذرع است. ذرع بر اساس منطقه‌ای که فرش در آنجا بافته می‌شود از دیرباز دارای مقدار مشخصی بوده است. به عنوان مثال، در مناطق ترکی‌باف، هر ذرع معادل ۱۱۲ سانتیمتر؛ در مناطق فارسی‌باف، هر ذرع معادل ۱۰۴ سانتیمتر و در مناطق کرمانی‌باف نیز هر ذرع معادل ۱۰۸ سانتیمتر را در نظر می‌گیرند. به عبارتی، رج فرش همان ردیف طولی و عرضی یک فرش است و رج‌شمار فرش نیز همان گره‌هایی است که در عرض فرش زده می‌شود. در مورد تار و پود و چله فرش نیز باید گفت تار فرش در واقع همان چله است. تار یا چله نیز به نخ‌های نازکی گفته می‌شود که چند لا شده و پریچ و تاب هستند. جنس چله نیز عموماً پنبه است و برای بافت فرش می‌بایست بر روی دار به طور عمودی نصب شود. وظیفه اصلی چله نیز نگهداری گره‌های فرش است. خامه نیز در فرش‌بافی نخ پشمی دولایه‌ای است که برای پرزهای فرش مورد استفاده قرار می‌گیرد.

منظور از تریج چیست؟

به بخش مرکزی فرش که معمولاً مدور یا بیضی شکل است، تریج گفته می‌شود. همچنین معمولاً در ابتدا و انتهای طرح تریج، قالبی به همراه اجزای طرح کشیده می‌شود که اصطلاحاً به آنها سر تریج می‌گویند.

از فرش‌های بافته شده توسط شما در بسیاری از نمایشگاه‌های داخلی و خارجی استقبال فراوانی به عمل می‌آید. دلیل آن چیست؟

ببینید نه تنها هنرمند بلکه هر انسانی، هنگامی که کار خود را با عشق و علاقه دنبال کند، قطعاً نتیجه بهتری نیز به دست خواهد آورد و شاهد بر داشت دست‌رنج خود خواهد بود. تلاش و ممارست و داشتن پیشکار فراوان خستگی ناپذیر و از همه مهمتر، همه چیز را در سود مادی ندیدن، نتیجه موفقیت در هر کاری است و ما این موضوع را نه تنها در هنر فرش‌بافی بلکه در سایر رشته‌های هنری نیز مشاهده می‌کنیم. در مورد استقبال از کارهای بافته شده توسط من نیز لازم به ذکر است که اهل فن و اشخاصی که در این رشته؛ چه در داخل و یا خارج از کشور صاحب‌نظر هستند، فرق و تفاوت کار متوسط و عالی را از یکدیگر

تشخیص می‌دهند. یک اثر وقتی عالی از کار درمی‌آید که شما به عنوان خالق آن اثر برای آن از همه نظر مایه بگذارید؛ از نوع مواد و مترتال به کار رفته در آن گرفته تا نقوش، طرح، تلفیق رنگ‌ها و... این موضوعی است که در سایر رشته‌های هنری نه تنها فرش برای خالق یک اثر هنری مصداق دارد.

شما در چه کشورهایی نمایشگاه فرش برگزار کرده‌اید؟

من در کشورهای منطقه مانند امارات متحده عربی و ترکیه و همچنین ژاپن، انگلستان، فرانسه، آلمان، ایتالیا و ایالات متحده نمایشگاه فرش بر گزار کرده‌ام.

در حال حاضر با توجه به افزایش بسیار بالای قیمت فرش دستباف و همچنین تابلوفرش، برخی هنر فرش را یک هنر پول‌ساز می‌دانند. نظر شما به عنوان یک استاد پیشکسوت در این زمینه چیست؟

در اینجا نباید از این موضوع غافل شد که فروش و یا به قول برخی «پولساز» بودن این هنر؛ نه به دست طراح و بافنده اثر بلکه به جیب دلالتان و واسطه‌ها می‌رود؛ افرادی که یک اثر را به چندین برابر قیمت خریداری شده از بافنده به خریدار عرضه می‌کنند. سود حاصله در این بین نه به دست بافنده بلکه به جیب دلال می‌رود. این در حالی است که فرش دستباف هنر دست حاصل از چندین عوامل است که به نوعی از این راه‌ارتزاق می‌کنند و امورات زندگی خود را از این طریق می‌گذرانند. کسانی مانند طراحان، کارگاه‌های فرش‌بافی، هنرمندان بافنده که زحمت اصلی در این بین بر دوش آنان است، رنگرزن‌ها و... اما در این بین پولی که از این تجارت حاصل می‌آید، بخش عمده آن نصیب همان دلالانی می‌شود که کوچکترین زحمتی را برای ساخت یک فرش متحمل نشده‌اند.

برای اینکه دست واسطه‌ها و دلالان از این بازار کوتاه و سود حاصله نصیب بافندگان شود، شما چه پیشنهادی دارید؟

بابرگزاری نمایشگاه‌های مختلف در سطح کشور می‌توان تا حدودی دست دلالان و واسطه‌ها را نه تنها از این بازار بلکه سایر محصولات هنری و تولیدی کوتاه کرد. به یاد دارم قبل از همه‌گیری کرونا که بزرگزاری نمایشگاه‌ها به صورت آزاد- نه دیجیتال- منعی نداشت و آزاد بود، هر سال از آغاز ماه مبارک رمضان تا پایان این ماه در مصلاي امام خمینی (ره) در تهران، نمایشگاه قرآن به مدت یک ماه برگزار می‌شد و در این نمایشگاه، غرفه‌هایی جهت فروش و عرضه تابلوفرش‌هایی با مضامین قرآنی و دینی -مذهبی حتی با تخفیف‌هایی ویژه در نظر گرفته می‌شد که بسیار هم مورد استقبال خریداران مواجه می‌شد. باید اینگونه نمایشگاه‌ها در سطح کشور تداوم داشته باشد تا هم تولیدکننده به سود مورد نظر خود دست یابد و هم مصرف‌کننده اجناس خریداری شده خود را بدون واسطه و دلال بازی خریداری کند.

در حال حاضر وضعیت صنعت فرش ایران چگونه است؟

به دلیل پاره‌ای از مسائل که بیشتر آن ناشی از تحریم‌های ظالمانه چند سال اخیر است و ربطی به داخل کشور ندارد، متأسفانه طبعات آن نیز بر تولید داخلی اثر منفی گذاشته، ما با افزایش قیمت مواد اولیه و خام در داخل مواجه هستیم. البته در زمینه تولید فرش به دلیل افزایش مواد خام اولیه و هزینه‌های جانبی مانند اجاره کارگاه، دستمزد و... خب طبیعی است فرش نیز مانند بسیاری از کالاها قیمت آن افزایش یابد، اما همان‌طور که اشاره کردم، بیشتر سود حاصل از فروش به جیب دلالان و واسطه‌ها می‌رود و بخش کم و ناچیزی از آن به اشخاصی می‌رسد که در تولید آن نقش داشته‌اند. البته کشورهایی هم هستند که به نوعی وارد بازار فرش شده‌اند که به عنوان نمونه می‌توان از چین و ترکیه نام برد که با کپی‌برداری از طرح‌های ایرانی و به صورت ماشینی با نازل‌ترین نخ‌ها و با استفاده از الیاف مصنوعی که هیچ ارزش در صنعت فرش‌بافی ندارند و از همه‌مهمتر قیمت پایین محصول تولیدی خود قصد قبضه این بازار و خراب کردن آن را دارند که البته تا حدودی نیز در این زمینه موفق بوده‌اند. البته فرش ایران همواره؛ چه در داخل و چه خارج از کشور، طرفداران و مشتاقان خاص خود را در سرتاسر جهان داشته و کماکان نیز دارد. در نظر داشته باشید، مردم جهان همواره گوهر اصل را از بدل تشخیص می‌دهند و فرش ایرانی همواره بر تارک صنایع دستی جهان درخشیده و همچنان خواهد درخشید.

از آثار شاخص تان طی این چندین سال، کار خاصی را که به آن علاقه دارید، نام می‌برد؟

بله طی زمانی که من با اتحادیه تولیدکنندگان فرش جهاد، همکاری نزدیک و گسترده‌ای داشتم، سفارش طرح و رنگ‌آمیزی نقشه مسجد حضرت علی (ع) شهر هامبورگ آلمان بود که به من محول شد. این فرش دایره‌مانند به مساحت ۲۰۰ متر مربع است که آن زمان بزرگترین فرش دایره جهان محسوب می‌شد که به لطف خدا به خوبی و دقت فراوان، طرح و رنگ آن را انتخاب کردم و در بافت آن نیز همکاری و نظارت نزدیکی داشتم. این فرش در نوع خود کار بی‌نظیری محسوب می‌شود و بسیار مورد توجه غربی‌ها واقع شده است. البته بعد از این کار، سفارش‌های گوناگونی نیز از سایر نقاط جهان به من داده شد.

... و آینده هنر-صنعت فرش ایران؟

خوشبختانه این هنر نه تنها اکنون بلکه از دیرباز در قبضه هنرمندان ایرانی و کشور ما بوده و کماکان نیز هست و محال است کشورهای دیگر بتوانند با هر فناوری پیشرفته‌ای که در اختیار دارند، نمونه فرش ایران را با همان طرح و کیفیت تولید کنند. این موضوع نیز همان‌طور که اشاره کردم، برخاسته از فرهنگ غنی و دید هنری ایرانیان است و بر ماست تا در حفظ و آموزش آن به نسل‌های بعد بکوشیم و در این زمینه از هیچ تلاشی فروگذار نکنیم تا آیندگان نیز با زیبایی و نقش و نگار فرش ایرانی، نه تنها بر خود بلکه بر سایر ملل جهان فخر فرورشد و به داشتن این هنر برجای مانده از نیاکان خود به آن بی‌اند.

کتابخانه مرکزی سازمان تأمین اجتماعی به منظور کاربردی کردن و توسعه دانش تخصصی در حوزه رفاه و تأمین اجتماعی، معرفی منابع جدید اعم از کتب، طرح‌های پژوهشی، معرفی پایان‌نامه و رساله‌های جدید و مرتبط را در دستور کار خود دارد. علاقمندان به تهیه این کتاب می‌توانند جهت مطالعه و امانت گرفتن این کتاب با تلفن ۰۲۱-۶۶۵۷۰۱۳۷ داخلی ۲۰۱ کتابخانه مرکزی سازمان تأمین اجتماعی تماس بگیرند.

مهناز علی جانی
کارشناس ارشد و مسئول کتابخانه مرکزی سازمان